

Artikel

De staat van de cultuur in Europa

‘Zwakke portefeuille’ of basis voor een betere toekomst?

In september presenteerde Commissievoorzitter Ursula von der Leyen haar kandidaten voor de nieuwe Europese Commissie voor de komende vijf jaar. De jongste genomineerde, Glenn Micallef uit Malta, kreeg de portefeuille Intergenerationele Rechtvaardigheid, Jeugd, Cultuur en Sport. Micallef liet weten zeer vereerd te zijn met de voordracht en twitterde dat ‘weinig terreinen zo dicht bij het dagelijks leven van EU-burgers staan’. Maar *POLITICO*, een vooraanstaand EU-mediakanaal, schaarde Micallef onder de ‘verliezers’ en noemde de portefeuille ‘van weinig belang en met nauwelijks invloed op Europees niveau’. Maltese media sloten zich hierbij aan en omschreven de portefeuille als ‘zwak’ en ‘een van de minst belangrijke’.

Cultuur wordt kennelijk nog steeds gezien als irrelevant en onbelangrijk. En dat na de niet-aflatende inspanningen van de sector zelf om net zo gewaardeerd te worden als andere beleidsterreinen. Als pleitbezorgers hebben we op grote schaal gegevens verzameld om aan te tonen dat cultuur op allerlei gebieden een rol van betekenis speelt. Zo haalden we post-COVID-verhalen aan over de impact van cultuur op

de gezondheidszorg en zijn we decennialang bezig geweest om cultuur te herdefiniëren als een vitale sector. We voerden campagne om cultuur te integreren in de agenda’s voor duurzame ontwikkeling. We hebben ons de taal eigen gemaakt en hielden ons aan de regels. En toch wordt cultuur bij het vormgeven van een betere toekomst nog altijd niet erkend als gelijkwaardig partner naast andere beleidsterreinen.

Instrumentalisering

Vorig jaar zijn we samen met Culture Action Europe¹ een onderzoek gestart naar de ‘staat van de cultuur’ in het Europa van vandaag.² We bekeken nationale politieke agenda’s, bestudeerden de ontwikkeling van het culturele beleidskader van de EU en verzamelden data over de huidige mondiale context. Ons onderzoek bracht een bekend probleem aan het licht, namelijk de groeiende trend om de sector tot instrument te maken. In zowel nationale als Europese culturele agenda’s ligt de nadruk vooral op het belang van cultuur voor allerlei andere terreinen, zoals sociale cohesie, internationale betrekkingen, economie, gezondheid en welzijn, identiteit, onderwijs en nog veel

Elena Polivtseva

Bij het vormgeven van de toekomst van de Europese Unie wordt cultuur nog altijd niet erkend als een volwaardig beleidsterrein naast andere terreinen. In samenwerking met Culture Action Europe (ACE) onderzocht de auteur ontwikkelingen die de intrinsieke waarde van de menselijke creativiteit kunnen versterken.

meer. Maar de intrinsieke waarde van cultuur is nooit duidelijk gedefinieerd of voldoende verdedigd, laat staan in beleidsdiscussies op de voorgrond geplaatst.

De cultuursector zelf nam dit discours van instrumentalisering over, wat paste bij groeiende zelfcensuur uit angst om progressieve elementen in de samenleving teleur te stellen of in botsing te komen met conservatieve machthebbers. Om te overleven beloofde de sector steeds vaker om bij te dragen aan wat er ook maar gevraagd mocht worden: sociale ontwikkeling, economie, milieubewustzijn, democratie, diplomatie, heropleving van het platteland, welzijn, gezondheid en wat niet al. Maar dit heeft niet geleid tot significante verbeteringen voor de cultuursector zelf. Cultuur speelt in het beleid of de transformatieagenda's van de EU geen centrale rol. Het idee van cultuur als een duurzaam ontwikkelingsdoel blijft een vaag streven; het werd bijvoorbeeld weggelaten uit het VN *Pact for the future*³.

Volgens gegevens van de UNESCO zijn culturele investeringen in het afgelopen decennium wereldwijd gedaald⁴. In de EU komen de gemiddelde overheidsuitgaven voor

culturele diensten niet boven 0,5 procent van het bbp en dit niveau is sinds 2014 stabiel gebleven. In negen EU-lidstaten zijn de uitgaven gedaald en in twaalf lidstaten zijn ze gelijk gebleven⁵. Hoewel er nieuw beleid en kaders zijn geïntroduceerd om de omstandigheden voor werkenden in de cultuursector te verbeteren, blijkt uit onderzoeken wereldwijd dat het culturele ecosysteem hardnekkige structurele zwaktes vertoont⁶.

De wereld in het algemeen is er met klimaatverandering, sociale polarisatie en bedreiging door digitale technologieën niet best aan toe. In deze context is voor cultuur in de grote toekomstgerichte strategieën van de EU geen plaats en wordt haar verbeeldingskracht niet ingezet om de wereld te helpen de donkere sluier van crisis en onzekerheid af te gooien. Cultuur lijkt te worden gedegradeerd tot reflecties over het verleden, met verhalen over Europa's gedeelde erfgoed en geschiedenis. Het concept van een 'gedeeld verleden' is belangrijk, maar we hebben nu vooral behoefte aan een narratief over Europa's gedeelde toekomst.

Een nieuwe opvatting over de waarde van cultuur

Door de belangrijkste ontwikkelingen in de huidige Europese cultuursector te bestuderen, kunnen we cruciale mogelijkheden identificeren om de beleidsparadigma's voor de komende jaren te herdefiniëren.

Ten eerste plaatst de snelle ontwikkeling van kunstmatige intelligentie (AI) de cultuursector voor grote uitdagingen, zoals uitholling van menselijke arbeid, verminderde mogelijkheden op creatief terrein en zorgen over transparantie, intellectueel eigendom en eerlijke beloning. Moeten we aannemen dat creatieve banen door de digitale revolutie zullen worden weggevaagd? Als beleidsmakers de waarde van menselijke creativiteit erkennen, leidt zo'n discussie misschien tot een beter begrip van de waarde van cultuur in het algemeen en gaan we beseffen dat cultuur niet alleen te maken heeft met de aanschaf van een kunstwerk omdat je het mooi vindt of van een tekst omdat die prettig leest. Cultuur impliceert een gesprek met de ander. Je verdiepen in een kunstwerk betekent dat je de bedoeling van de auteur waardeert, of op zijn minst dat je perspectief wordt geprikkeld of verrijkt. Erkenning van menselijke creativiteit betekent inzien dat pluralistische, vrije menselijke expressie essentieel is om onze gezamenlijke toekomst vorm te geven en als samenleving vooruit te komen.

Cultuur impliceert een gesprek met de ander

Het existentiële vraagstuk van vrijheid

Ten tweede is er reden tot zorg over de samenwerking tussen cultuur en politiek. Die zorg vloeit voort uit diverse factoren, zoals de opkomst van politieke groeperingen die cultuur zien als een middel om nationale identiteiten vanuit een beperkt perspectief te consolideren. Artistieke vrijheid staat onder druk door polarisatie in de samenleving, toegenomen publieke controle en een krimpende ruimte voor publiek debat. Bij gebrek aan autonomie raakt de invloed van cultuur gefragmenteerd en kan de sector niet zijn cruciale rol van hoeksteen van het maatschappelijke en individuele leven vervullen.

Al deze veranderingen hebben ook invloed op de culturele consumptie. De platformisering van cultuur heeft geleid tot een realiteit waarin niet alleen culturele producten maar ook de consumenten van cultuur worden 'gefabriceerd' door ze in groepen in te delen en voortdurend inhoud voor te schotelen op basis van hun geregistreerde voorkeuren. Daar komt nog bij dat cultuur zelf een strijdtoneel is geworden van identiteiten en ideologieën. Werkenden in de cultuursector maken deel uit van diezelfde gepolariseerde maatschappij die is onderverdeeld in echokamers. Om de democratie te redden moet cultuur eerst zelf democratisch worden en dus ware democratische betrokkenheid bevorderen. Als we de democratie in Europa echt willen behouden, dan moeten we verder gaan dan het brede concept van 'toegang tot cultuur' en streven naar culturele democratie.

Een oplossing voor het dilemma 'cultuur en klimaat'

Tot slot is klimaatactie een belangrijk thema dat voor de EU de komende jaren prioriteit zal blijven. De eerste zorg is dat beleidsmakers en andere sectoren niet volledig begrijpen in welke mate cultuur kan bijdragen aan het herscheppen van de wereld en het vernieuwen van onze waardesystemen. De tweede zorg betreft de discrepantie tussen de publieke retoriek over de rol van cultuur bij klimaatactie en de bestaande kaders ter ondersteuning van de duurzaamheid van de cultuursector zelf. Kortom, kan de cultuursector, geplaagd door onzekerheid en overproductie, wel een effectieve bijdrage

leveren aan groene transitie? Zouden deze spanningen zich ook voordoen als de rol, de macht en de waarde van cultuur op zichzelf volledig werden begrepen en erkend? Wanneer die erkenning tot uiting zou komen in de vorming van een duurzaam juridisch, financieel, politiek, sociaal en ethisch kader om schokken en uitdagingen op te vangen, dan zou de sector zijn ware transformatieve potentie de vrije loop kunnen laten. Zo'n kader veronderstelt dat culturele participatie wordt ingebed in de hele samenleving en dat de cultuursector zelfstandig en met het vertrouwen van de politiek het potentieel kan ontwikkelen om visies en waardesystemen te transformeren.

Dit roept twee vragen op. De eerste en meest uitdagende is hoe de sector in tijden van crisis, noodsituaties en pragmatisme politiek vertrouwen kan winnen. De cultuursector moet om te beginnen zijn zelfvertrouwen en gevoel van eigenwaarde herstellen. De sector moet zijn waarde op eigen condities verwoorden en niet steeds laten uithollen als 'de wind uit een andere hoek waait'. Dat is van fundamenteel belang voor het opbouwen van politiek vertrouwen dat uiteindelijk kan leiden tot veranderingen in culturele beleidsparadigma's.

Een tweede vraag die opkomt is dan wat de rol van de EU is bij het veranderen van die beleidsparadigma's. Ondanks de wettelijke beperkingen van haar rol in culturele aan-gelegenheden heeft de EU consequent gefungeerd als katalysator voor toekomst-gerichte benaderingen door financiële steun te bieden, (waar mogelijk) wettelijke kaders te scheppen en voortdurend debat en kenniscreatie aan te moedigen. Of het nu gaat om regelgeving en beleid, financiering van initiatieven met onderliggende waarden of het creëren van ruimtes en instrumenten voor onderlinge uitwisseling tussen de lidstaten, de EU excelleert in het koesteren en bevorderen van innovaties in heel Europa. Dit vermogen om voorop te lopen kan op de lange termijn meer effect sorteren dan juridische macht.

Maar wil Europa echt vooroplopen bij innovatie en een gedurfde nieuwe benadering van cultuur, dan is een wijziging nodig van de oprichtingsverdragen. De focus op gedeeld erfgoed en verleden moet expliciet worden uitgebreid naar een gedeelde toekomst met

cultuur als fundament en erkenning van de wezenlijke rol van cultuur in de huidige Europese democratie. Cultuur heeft haar eigen toegevoegde waarde en vereist een sterkere rol van de EU op cultureel gebied, zonder excessieve instrumentalisering. Zoals Commissievoorzitter Von der Leyen in haar programma voor 2024-2029 verklaarde: 'Ik vind dat we het Verdrag moeten veranderen als we daarmee onze Unie kunnen verbeteren'⁷.

Een sterkere EU is naar mijn mening ondenkbaar zonder cultuur. Kunnen we het ons in een tijd van toenemende polarisatie, een verschuiving naar politiek rechts, misinformatie, afnemende betrokkenheid van burgers en de noodzaak voor Europa om zijn mondiale identiteit te bestendigen, nog veroorloven om cultuur te zien als de 'minst relevante portefeuille' voor de EU? •

Noten

- 1 Culture Action Europe (CAE) is het belangrijkste Europese netwerk van culturele organisaties, kunstenaars, activisten, academici en beleidsmakers.
- 2 Polivtseva, E. (2024) [State of culture](#). Brussel: Culture Action Europe.
- 3 Het [Pact for the future](#) is een politiek document dat werd aangenomen op de VN Summit of the Future waar werd gesproken over de grote uitdagingen van deze tijd en voorstellen werden gedaan voor de toekomst.
- 4 Ottone, E. (et al.) (2022) [ReShaping policies for creativity: addressing culture as a global public good](#). Parijs: UNESCO.
- 5 EUROSTAT (2024).
- 6 Clarke, M. (et al.) (2024) [Creative pulse: a survey on the status and working conditions of artists and CCS professionals in Europe](#). Zoetermeer: Panteia, Culture Action Europe; Tiendrebego, T. (hoofdred.) (2023) [Empowering creativity: implementing the UNESCO 1980 recommendation concerning the status of the artist; 5th global consultation](#). Parijs: UNESCO.
- 7 Leyen, U. von der (2024) [Europe's choice: political guidelines for the next European Commission 2024-2029](#). Straatsburg: Europese Commissie.

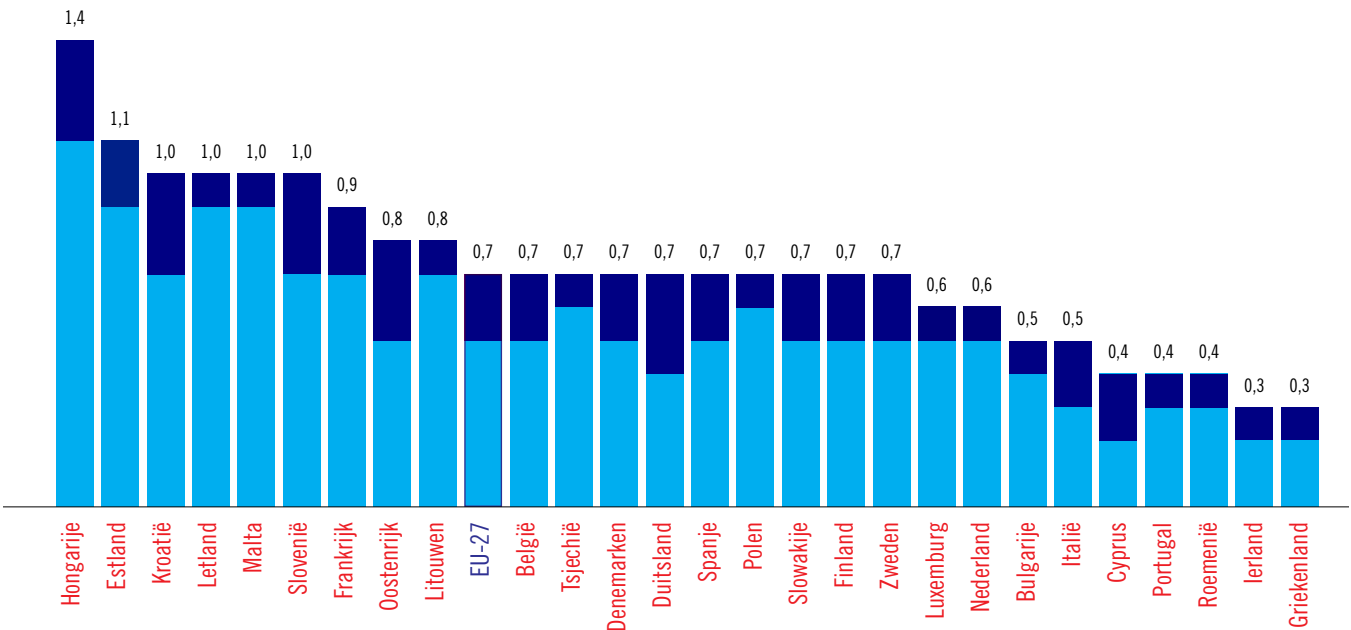

Elena Polivtseva

is onafhankelijk onderzoeker naar Europees cultuurbeleid voor onder meer Goethe Instituut, IETM en IFACCA. Zij is bestuurslid van CAE en medeoprichter van Culture Policy Room

Uitgaven aan cultuur in Europa

Overheidsuitgaven

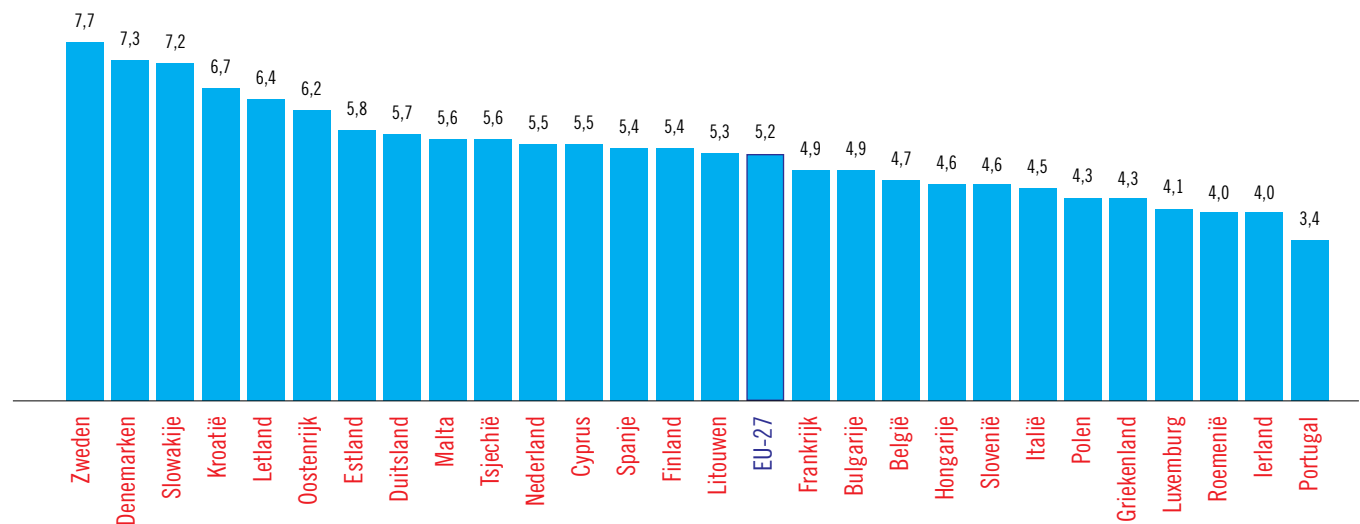

Overheidsuitgaven aan cultuur, omroepen en geschreven media in de verschillende EU-landen en gemiddeld (EU-27) in 2022 (percentage van het bbp)

Bron: Eurostat en Culture Action Europe

- Cultuur
- Omroepen en geschreven media

Uitgaven huishoudens

Uitgaven van huishoudens aan audio-visuele, fotografie- en informatieverwerkende apparatuur; recreatieve en culturele diensten; kranten, boeken en schrijfmateriaal in de verschillende EU-landen en gemiddeld (EU-27) in 2022 (percentage van totale uitgaven)

Bron: Eurostat en Culture Action Europe